

Stoka: teologinės įžvalgos Tomo Akviniečio tradicijoje

Pavel Syssoev, OP

Revue Thomiste
31078 Toulouse Cedex 4 – France
El. paštas: pavelsyssoev@gmail.com

Šiame straipsnyje autorius siūlo pažvelgti į stoką pro kelių teologinių temų prizmę, vadaudamasis katalikiškąja tomistine mintimi. Ši srovė pasirinkta kaip klasikinė katalikiškojo mąstymo mokykla. Pirmiausia aptariama kūrimo teologija: sukurtoji būtis ir egzistencinis priklausomumas kaip žmogiškosios būties pagrindas. Paskui – teologinė sukurtojo pasaulio samprata: žmogaus atsakomybė už jam patikėtą pasaulį, jo vystymąsi ir valdymą. Vėliau – malonė ir išganymo istorija, atskleidžiant žmogaus slėpinį: žmogiškasis asmuo gali pilnutinai išsiskleisti ir būti atbaigtas tik tame ir per tai, kas jį pranoksta. Tuomet – du moralinio gyvenimo aspektai: pirma – klasikiniai artėjimo link Dievo modeliai, kurie neišvengiamai apima stoką ir ribotumą. Paskui aptariamos su troškimais susijusios moralinės vertybės, kurių pamatas yra meilė. Galiausiai, apibendrinant pateikiamos kelios eschatologinės temos: mirtingumas ir istorijos baigtinumas; žmogiškoji pilnatvė šiame pasaulyje ir anapus jo; prisilietimas prie begalybės neprarandant savęs.

Raktiniai žodžiai: stoka, tomizmas, moralė.

„Mirtingasis negali išlikti savo didybėje“, teigia psalmininkas (Ps 49, 13), ir ne turtų gausume, kad ir dvasinių, žmogus atras tikrąją šlovę, – jam antrina pranašas (Jer 9, 22). Troškimą ir stoką žmogus, regis, patiria pirmiau nei pasisotinimą Dievo Karalystėje, ir kaip tik palaiminimu turintiems vargdienio dvasią Jėzus pradeda savo fundamentalųjį Kalno pamokslą (Mt 5, 3). Ar stokojimas yra žmogiškosios būties dalis? Palaiminimo ar prakeikimo ženklas? Ar skurdas, toks artimas stokai, yra žmogaus lemtis, kurią reikėtų priimti aklai paklūstant? O gal, priešingai, žmogus yra pašauktas priimti savo dalią, verstis savarankiškai (tapti sau pačiam apvaizda) ir tapti savo laimės kalviu? Biblinė, krikščioniška žmogaus, miesto-valsybės, istorijos samprata padeda tai geriau suprasti.

Šiomis įžvalgomis jokių būdu nesieksiu išsamiai išdėstyti, ką krikščioniškoji doktrina gali pasakyti apie stoką. Tik nurodysiu su šia tema susijusias svarstytybų klausimų sritis, teologines temas. Tai nebus labai sisteminga ar mokslinė studija, veikiausiai – prisilietimas nei tikslus aptarimas, kvietimas diskutacijai nei doktrinos išdėstymas. Dėl to šis svarstymas turi savo spragų, yra ribotas, bet, tikiuosi, bus ir naudingas.

Tad stokos klausimą siūlau aptarti žvelgiant iš skirtingų perspektyvų, nagrinėjant keletą teologinių temų. Pirmiausia – kūrimo teologija: sukurtoji būtis ir egzistencinis priklausomumas kaip žmogiškosios būties pagrindas. Taip pat teologinė sukurtojo pasaulio samprata: žmogaus atsakomybė už jam patikėtą pasaulį, jo raidą ir valdymą. Malonė: tai svarbiausia krikščioniškosios teologijos dalis, atskleidžianti žmogaus slėpinį – žmogiškasis asmuo gali pilnutinai išsiskleisti ir būti atbaigtas tik tame ir per tai, kas jį pranoksta. Išganyto istorija: čia tinka kalbėti apie perteklių ir nepriteklių, tarp kurių biblinio „tik tai, kas reikia“ akistatoje dažnai atsiranda paradoksalius ryšius. Moralinis gyvenimas: čia mūsų dėmesį patrauks du dalykai. Pirmiausia – klasikiniai artėjimo link Dievo keliai. Matysime, kad jie neatsiejami nuo stokojimo ir ribotumo. Paskui keliais žodžiais aptarsime moralines vertybes, kurios susijusios su troškimais, pertekliumi ir stygiu: susivaldymą, išmintingumą, didžiadvasiškumą ir visų didžiausią – meilę. Galiausiai, apibendrinimui – kelios eschatologinės temos: mirtingumas ir istorijos baigtinumas; žmogiškoji pilnatvė šiame pasaulyje ir anapus jo; prisilietimas prie begalybės neprarandant savęs.

Ši programa plati. Tad galėsime keliauti tik vos prisiliesdami. Ir visgi tikėkimės, kad sužadintos diskusijos užpildys mūsų svarstymo spragas, patikslins sąvokas, atvers naujus horizontus.

A) Sukurtoji būtis – tobulas priklausomumas

Pirmieji Biblijos puslapiai pasaulio atsiradimą pristato kaip dieviškojo kūrimo akto rezultata. Kurti gali tik Dievas; šį veiksmą atitinkantis hebrajų kalbos veiksmažodis *barah* taikomas tik Jam. Žmogus konstruoja, gamina, perdirba tai, kas jau yra, bet patį buvimą iš nebūties iškelia tik Viešpats. Nėra jokios pirminės medžiagos – tik absoliuti pradžia. Netgi pirmapradis chaosas, kurį dar reikia sutvarkyti – žymusis *tohu bohu*, „padrika ir dyka“ (Pr 1, 2), – nusako ką tik sukurtos žemės būklę, o ne situaciją, tvyrojusią iki dieviškosios intervencijos. Vien tik Dievas kuria ir Jis kuria vienas: čia negali būti jokio tarpininko, jokio bendradarbio. Kitaip nei pagoniškos kosmogonijose, pasaulis čia atsiranda ne nugalėjus chtoninę pabaisą (pavyzdžiui, babiloniečių Tiamatą) ar dauginantis dievams (kaip Hesiodo „Teogonijoje“), bet per tiesioginį ir betarpišką Dievo veikimą. Todėl Dievas esti kiekvienos, nuo Jo priklausančios, būties šerdyje.

Dievas kuria pagal tam tikrą tvarką – atskirdamas. Dangus ir žemė, diena ir naktis, sausuma ir jūra: egzistuoti, būti sukurtam – tai būti ribotam, turėti savo porą (vis-a-vis), rasti savo vietą tvarkingoje ir darnioje visumoje. Žmogui taip pat

„negera <...> būti vienam“ (Pr 2, 18). Jis sukurtas pagal Dievo paveikslą ir panašumą, juo vainikuojamas ir jame atbaigiamas šešių dienų darbas su žyme – „labai gera“ (Pr 1, 31). Dėl to žmogus turi egzistuoti kaip pora: išgyventi dvejojumą ir vienas kito papildymą, vienas kito neužgožiančių asmenų atskirumą ir vienybę per jiems suteiktą lygų žmogiškąjį kilnumą. „Dievas sukūrė žmogų pagal savo paveikslą, pagal savo paveikslą sukūrė jį; vyrą ir moterį; sukūrė juos“ (Pr 1, 27). Abipusis ribotumas tampa palaiminimo, gerovės, vaisingumo šaltiniu (Pr 1, 28), lydi bet kokį žmogaus darbą ir šeiminkavimą. Atmesti šią perskyrą, taigi – ir nustatytas ribas, reiškia imtis griovimo, vėl panirti į chaosą.

XIII a. aristotelizmui itinysviai skverbiantis į Vakarų pasaulio universitetus, aristoteliškoji pasaulio *amžinumo* samprata pastūmėjo sukūrimo teologiją neįtikėtinam šuoliui. Jei Aristotelis teigia, kad pasaulis yra amžinas, kaip tuomet galima tvirtinti, kad jis yra sukurtas? Ar tokį filosofinį svarstymą reikėtų pažaboti teologine kritika, panaikinant jo teisėtą autonomiškumą? Ar abi doktrinas (apie pasaulio pradžią ir amžinumą) laikyti vienodai tikėtinomis? O gal biblinį pasakojimą perkelti į grynai simbolinių, noetinės vertės iš esmės neturinčių pasakojimų kategoriją? Tomas Akvinitis pasiūlys puikų sprendimą. Pasak jo (plg. *Teologijos suma*, [toliau – S. Th.] *Ia*, q. 46), filosofas išdėsto argumentus pasaulio amžinumui pagrįsti, bet nepateikia tinkamo įrodymo. Štai kodėl į klausimą, ar pasaulis turi ar neturi pradžią laike, negali būti įtikinamai atsakyta tik grynai metafiziniu būdu. Net jei pasaulis egzistuotų visada, negalėtume teigti, kad dėl to jis yra „mažiau“ sukurtas (plg. S. Th. *Ia* q. 44, a. 1; q. 45, a. 1, 4, 5). Visos šio pasaulio būtybės ir pasaulis kaip visuma yra kontingentiški, riboti – galintys būti arba nebūti. Jų tapsmas priklauso nuo išorinės pirmosios priežasties, nuo būtinybės, kuri leidžia įžengti į būti (plg. S. Th. *I*, q. 2, a. 3, c., *trečiasis kelias*). Tad kodėl, kaip vėliau pasakys Leibnizas: „Kodėl yra labiau kažkas, o ne niekas?“ (Leibniz, 2001) dalykai vis tik egzistuoja, nors ne-egzistuoti yra labiau įmanoma ir tam tikra prasme – kur kas paprasčiau? Čia suvokiame, kad būti sukurtam, reiškia ne vien tik prasidėti laike, bet priimti savo buvimą iš kito, būti egzistenciškai priklausomam, egzistuoti per kitą, būti nulemtam, kitaip sakant – metafiziškai apribotam.

Biblinėje pasaulio sampratoje, pasak kitų visiškai skirtingų mąstytojų, kaip Tomas Akvinitis ir Leibnizas, priklausomumas yra ne blogis, bet, priešingai, paties egzistavimo, sutvarkyto ir sudėtingo pasaulio tobulumo šaltinis. Laisvai išliejama dieviškojo palankumo dovana, persiduodanti įvairiausioms būtybėms, kurios yra kontingentiškos ir kurių kiekviena atspindi dalį Dievo gerumo, o jų visuma sudaro Kūrinių, turinčių žymę „labai gera“ (Pr 1, 31).

Ar priklausomumo teigimas paneigia kūrinio laisvę ir orumą? Sakykime, kad prieš mus atsiveria du keliai. Vienu atveju, turime konkurencinio priežastingumo sampratą: Dievą ir kūrinį sieja priežastinė lygybė – kas priskiriama vienam, tas turi būti atimta iš kito. Pagal šį dėsnį, kad žmogus būtų laisvas, jį reikia išplėsti iš Dievo rankos; Dievas kuria atsitraukdamas, o Jo atsitraukimas sukuria erdvę, kurioje gali reikštis vien sukurtoji veikla. Arba, kitu atveju, tvirtiname, kad Dievas kuria būtybes, kurios tampa priežastimis pagal savo tvarką ir lygmenį; kad Dievo buvimas visų dalykų ištakose yra jų veikimo šaltinis; kad žmogaus orumas kyla iš jo gebėjimo visame kame verstis pačiam ir valdyti savo gyvenimą, taip pat ir moralinį, o tai toli gražu ne atitolina nuo Dievo, bet, priešingai, reikalauja Jo artumo. Šis antrasis – antrinio priežastingumo – kelias, priklausantis nuo pirmosios priežasties ir tuo pačiu autonomiškas pagal savą tvarką, kaip tik ir yra būdingas Tomui Akviniečiui. Dieviškosios kūrimo veiklos turtingumas kūrinijos kontingentiškumo ne panaikina, bet jį sužadina: „vienam tikslui dieviškoji apvaizda parengė būtinas priežastis, kad jos imtų reikštis neišvengiamai, o kitam tikslui – baigtines priežastis, kad jos veiktų baigtiniu būdu, pagal artimų priežasčių sąlygą“ (*S. Th. Ia, q. 22, a. 4 c.*; plg. taip pat *Ia, q. 103, a. 3, 5*). Žmogaus orumas nekonkuruoja su Dievo didybe, veikiau atvirkiščiai, Dievo grožis traukia žmogų: „daug tobuliau praktikuoti gerumą ir per tai tapti gerumo priežastimi kitiems, nei tik paprasčiausiai būti geram. Štai kodėl Dievas veikia visus kūrinius taip, kad kai kurie jų, veikdami patys, galėtų būti gerumo priežastimi kitiems“ (*S. Th. Ia, q. 103, a. 6, c. ad finem*). Jei Dievas nori padaryti pasaulį panašų į save, reiškia, kad Jis ketina ne panaikinti jo savitumą, bet pakviesti kūrinį dalyvauti Jo paties garbėje ir veikloje. Prie to dar sugrįšiu kitoje dalyje, kai kalbėsiu apie žmogaus atsakomybę jam patikėtos kūrinijos atžvilgiu.

Tad atsivėlgdami į tai, kas buvo pasakyta, biblinį pasakojimą apie nuopuolį galime skaityti kaip archetipinį nesutvarkyto ir iškreipto visagalybės troškimo, kuris tampa savo paties šaltiniu ir tikslu, pavyzdį. Gundytojo žodžiai „jūs būsite kaip Dievas“ (*Pr 3, 5*), regis, įteigia, kad peržengdamas sukūrimo tvarką pats žmogus taps gero ir blogo šaltiniu bei tikslu. Svarstydamas apie tai Tomas cituoja šventojo Augustino komentarą (*S. Th. Ila Ilae, q. 163, a. 2 cituoja De Vera Rel. 13. PL 34, 445*): „Jis norėjo mėgautis savo paties galybe labiau nei Dievo“. Apie tai bylos ir pranašas Jeremijas: „Mane, gyvojo vandens šaltinį, jie paliko ir išsikasė vandens talpyklas – kiauras talpyklas, nelaikančias vandens“ (*Jer 2, 13*). Dovana sugenda, kai yra ne priimama, bet užgrobiama. Taip priverstinė draugystė ar bet kokia kita kitoniškumo (vadinasi ir ribotumo) neigimo forma pasirodo besanti pražūtinga, nors ir žada tobulą pilnatvę. Žmogus save realizuoja tik per dovaną ir dovanoje, tai

reiškia, kad jis sutinka būti iš dalies priklausomas, tačiau tai jo orumo ne panaikina, bet atvirksčiai – įtvirtina ir apsaugo.

Tad pirmoji nagrinėtina teologinė tema, kad labiau suvoktume stokos esmę, yra dieviškasis kūrimo aktas. Dievas duoda daiktams buvimą, ir šiuo aktu jie neišvengiamai tampa vienas nuo kito atskirti ir tuo pačiu priklausomi. Pačioje sukūrimo šerdyje esame betarpiškai susilieję su kuriančia Meile, kuri paskatina mus atsiliepti ir įtraukia į savo visa regintį ir visa lemiantį gerumą. Savarankiškumas, kylantis iš konkurencinio dieviškojo priežastingumo sampratos, sužadina mumyse norą tapti savęs paties pradžia ir galutiniu tikslu: mumyse kyla nepasotinamas valdžios troškimas, pasiduodame geidulių įtakai ir užsisklendžiame savyje (plg. Pr 3, 15–19). Todėl dabar noriu pakalbėti apie žmogaus atsakomybę už sukurtąjį pasaulį.

B) Dirbti ir saugoti žemę

Kūrimo teologija kur kas turtingesnė už dieviškojo kūrimo akto teologiją: apsvairsto žmogaus vietą pasaulyje, jo atsakomybę kitų kūrinų atžvilgiu, santykį su gamta. Ar pasaulis yra tik dėžė įrankiams susidėti, ar neišsemiamas atsargų šaltinis, kuriuo žmogus gali naudotis be jokių rūpesčių? O gal – ribotų išteklių, kuriuos turime saikingai vartoti, talpykla ar mūsų moraliniam rūpestingumui patikėtas objektas, kuriam esame įpareigoti? Kaip galime išlikti ramūs, kai skaitydami garsuosius XIX a. mokslinės fantastikos romanus, pavyzdžiui, Žiulio Verno „Paslaptingoji sala“, matome neribotą utilitarizmą pasaulio atžvilgiu, kuriame žmogus – maištininkų vadas – be jokio sąžinės graužimo naudojami viskuo, kas tik yra aplink?

Jei senovės žmogui pasaulis buvo pilnas dievybių, o jis pats turėjo atrasti jame savo, kaip paprasto mirtingojo, vietą ir jei viduramžiais pasaulis tampa Dievo ikona, bylojančia apie savo Kūrėjo šlovę, mokslinis pozityvizmas, regis, stumia pasaulį į nevirtę. Žmogus išsilaisvina iš aklo tikėjimo gamtos jėgomis, kuriose slypėjusi dievybė tebuvo vaizduotės projekcija (plg. A. Comte, L. Feuerbachas), ir ima valdyti pasaulį kaip šeimininkas. Tačiau ar jo valdžia turėtų būti neribota, be pagarbos, galinti paaukoti absoliučiai viską savo norams patenkinti? Laimei, teologinė mintis perima šias temas norėdama ne tik laikytis praėjusių amžių požiūrio, bet dar kartą pabrėžti, kad žmogaus orumas ir atsakomybė, įrašyti Dievo plane, eina kartu, kad susivaldymas yra būtinas, siekiant teisingai valdyti pasaulį, kad galios panaudojimas neatsiejamas nuo etikos.

2015 m. liepos 16 d. pasirodė naujoji popiežiaus Pranciškaus enciklika apie ekologiją „Laudato si“, gvildenanti ir žmogaus ekologijos klausimą. Šis ilgai lauk-

tas tekstas neabejotinai taps svarbiu žingsniu katalikiškos minties raidoje ir pratęs jau seniai pradėtą darbą. Leisiu sau priminti keletą bibliinių aspektų, kurių neturėtume pamiršti. Tolesnis svarstymas daugiausia remsis rusų mąstytojo ortodokso Aleksandro Šmemano teologinėmis įžvalgomis, ypač veikalu „For the life of the World“ (liet. „Už pasaulio gyvybę“), kurio leidimas italų kalba turi paantraštę „Il mondo come sacramento“ (liet. „Pasaulis kaip sakramentas“)¹.

Pirmasis pasakojimas apie kūrimą, paprastai priskiriamas kunigiškajai tradicijai, žmogaus sukūrimą pristato kaip šešių dienų darbo viršūnę. Pirmosios dienos „dangus ir žemė“ kai kuriems komentuatoriams (pvz., šv. Augustinui) reiškia dvasinį ir materialųjį pasaulį. Vadinasi, angelų pasaulis pirmiausia yra nuo materialumo – kūrinių pradmenų, įvardytų kaip „padrika ir dyka“, – atskirtoji pusė. O žmogus pasirodo tik šeštąją dieną. Jei visa kita buvo sukurta vienu paprastu paliepiamu („tebūna“), tai čia tonas pasikeičia: „Padarykime žmogų pagal mūsų paveikslą“ (Pr 1, 26) – slėpingosios dieviškojo pokalbio daugiskaitos svarstymas ir nutarimas skelbia visiškai kitokį santykį su šiuo nauju kūriniu. Jau buvau užsiminęs, kad žmogus yra lytiškai dvejopas, taigi ir ribotas savosios prigimties šeimnininkas, nes yra sukurtas pagal Dievo paveikslą ir panašumą kaip vyras ir moteris (Pr 1, 27). Dabar pažvelkime į judviejų pirmąją misiją, neatsiejamą nuo esminio palaiminimo: „Dievas juos palaimino, tardamas: „Būkite vaisingi ir dauginkitės, pripildykite žemę ir valdykite ją! Viešpataukite ir jūros žuvims, ir padangių paukščiams, ir visiems žemėje judantiems gyvūnams“ (Pr 1, 28). Kaip palaiminimas, kuriuo turi gyventi, žmogui suteikiama galia valdyti kitas žemiškas būtybes ne atsiskyrus nuo Dievo, bet kartu su Juo. Taip pat ir antrajame pasakojime apie kūrimą sakoma, kad „Viešpats Dievas paėmė žmogų ir apgyvendino jį Edeno sode, kad jį dirbtų ir juo rūpintųsi“ (Pr 2, 15). Adomui suteikta galia duoti vardus gyvūnams taip pat rodo tam tikrą valdžią jų atžvilgiu; pasaulį formuoja ne vien tik Dievo žodis, bet ir žmogaus lūpomis duodamas tam tikras įsakymas: „Kokiu vardu žmogus pavadins kiekvieną gyvą būtybę, toks turės būti jos vardas“ (Pr 2, 19). Adomas tikrai yra Dievo vietininkas žemėje: padeda Jam valdyti likusį žemiškąjį pasaulį, vadovaujasi Jo protu ir žodžiu, nes yra gaivinamas Jo gyvybės alsavimo (plg. Pr 2, 7).

Nutrukus draugystei su Dievu, į žmogaus santykius su žemiškąja tikrove įsibrauna netvarka. Pirmiesiems tėvams panorėjus būti kaip Dievas – nepriklausomu savosios būties šeimnininku, – gamta pasipriešina. Nuopulis pažeidžia ne tik jų santykį su Dievu („išgirdau tavo garsą sode ir nusigandau“ – Pr 3, 10) ir su savo

¹ Schmemmann, Alexander. *Per la vita del mondo. Il mondo come sacramento*, Roma, ed. Lipa, 2012. Leidimas anglų kalba pasirodė 1973 m., St. Vladimirs seminary press. Prieiga per internetą: <http://ixoyc.net/data/Fathers/162.pdf>

kūnu, kuris jiems tampa tarsi svetimas („nusigandau, nes buvau nuogas“ – Pr 3, 10; „turėsi mirti“ – Pr 2, 17; „tu dulkė esi ir į dulkę sugrįši“ – Pr 3, 19; gimdymo, kitados buvusio palaiminimu, skausmai – plg. Pr 3, 16), ardo ne vien tik jų poros gyvenimą (geismas ir dominavimas – plg. Pr 3, 16), bet taip pat ir santykius su likusia kūrinių dalimi: negailestinga kova su žalčiu (Pr 3, 15), triūsas ir bergždžios pastangos dirbant žemę, kuri, užuot tapusi dirbamu sodu, teželdina erškėčius ir usnis (Pr 3, 18). Žmogaus viešpatavimas gamtai tampa agresyvus, brutalus, žiaurus. Sandora, sudaryta su Nojumi, perima pirminio palaiminimo žodžius, bet jie nuskamba kur kas brutaliau ir žiauriau: „Būkite vaisingi ir dauginkitės, pripildykite žemę. Bijos jūsų ir drebės prieš jus visi žemės gyvuliai, visi padangių paukščiai – visa, kas juda žemėje, ir visos jūros žuvis. Į jūsų rankas jie yra atiduoti“ (Pr 9, 1–2). Žmogus užtikrina savo būvį maitindamasis jau ne vien tik žemės vaisiais (plg. Pr 1, 29 ; 2, 16), bet ir mėsa – kitomis būtybėmis, kurias valdo prievarta ir jėga.

Pagal pirminį sumanymą, maistas buvo Dievo dovana ir žmogaus darbo vaisius. Pasaulis buvo bendrystės su Dievu sakramentas: susivienijimo ženklas ir priemonė, draugystės ir garbinimo vieta, kurioje stoka išgyvenama ne kaip kliūtis, bet kaip bendrystės sąlyga. Pasaulis buvo Dievo dovana, patikėta žmogui. Adomas buvo pašauktas jį dirbti ir dėkojimu sugrąžinti Dievui. Tačiau draugystę su Kūrėju nutraukus, tas pats pasaulis tampa nuo Jo atskiriančia uždanga, atsiribojimo ženklu, kovos ir smurto vieta. Norėdamas viską palenkti sau, žmogus veda pasaulį prie sunaikinimo ribos: tvanas, sumaišęs paviršinius ir giluminius vandenį, yra tarsi sugrįžimas į chaosą, tarsi griovimas. Stoka suprantama jau ne kaip priemonė bendrystei (tai galioja ir žmogiškiems santykiams: poroje, tarp šeimos narių ar bendruomenėje), bet kaip visuotinių karų šaltinis, todėl ją reikia reglamentuoti prievarta ir baime. Prasideda ilgas dieviškosios pedagogikos darbas.

Visų šventosios istorijos etapų čia aptarti neįmanoma. Keletą svarbiausių aspektų paliesiu kitame skyriuje. Dabar pakaks pasakyti, kad visas Apreiškimas nukreipiamas į Atpirkimo slėpinį Sūnuje: Jis yra naujasis kūrinys, naujasis Adomas, per kurį pasaulis atkuriamas ir kuris sugrąžina pasauliui, žmogui ir darbui prarastąjį orumą ir teisėtą vietą.

Pirmiausia – santykis su darbu. Išganytojas ateina kaip amatininkas, dailidė iš Nazareto. Antikos pasaulyje rankų darbus atlikdavo vergai, o laisvas žmogus save realizuodavo politikoje ir teoriniais samprotavimais, pirmiausia – filosofijoje. Tačiau Kristus – žmogumi tapęs Dievas – yra darbininkas. Jo pavyzdžiu sekantiems mokiniams darbas tampa pašventinimu ir teisinga nuostata, patarnavimu pačiam Dievui. „Ką tik darytumėte, darykite iš širdies, kaip Viešpačiui, o ne žmonėms“ (Kol 3, 23), jau nebekalbant apie garsųjį posakį: „Kas nenori dirbti, tenevalgo!“

(2 Tes 3, 10). Vadinas, darbas dėl pragyvenimo yra ne vien tik nuodėmės užtrauktas prakeikimas, bet būdas tapti panašiam į Dievą.

Toliau sakoma, kad Jėzuse (vadinasi – žmogiško kūno realybėje) „kūniškai gyvena visa dievystės pilnatvė“ (Kol 2, 9). Tai reiškia, kad būdamas ribotas ir priklausomas žmogus vis tik nėra atskirtas nuo Dievo, bet jo baigtinumas ir priklausomumas gali tapti tarpine vieta, per kurią Kūrėjas susivienija ne tik su žmonija, bet ir su visa kūrinija. Ten pat savo laiške šventasis Paulius tęsia: „ir jūs esate pripildyti jame. Jis yra visokių kunigaikštysčių ir valdžių galva“ (Kol 2, 9–10). Kristus–Galva sutaikina savyje visą pasaulį: dangiškąjį ir žemiškąjį, angelų galybes ir žmonių bendruomenę, Bažnyčią (plg. Kol 1, 15–20). Dievo užmojis suvienija pasaulį ir žmogų, todėl žmogus negali elgtis su pasauliu kaip su grynai išorine realybe: eksploatuoti iki begalybės, pajungti vien savo įgeidžiams. „Kūrinija su ilgesiu laukia, kada bus apreikšti Dievo vaikai. <...> su viltimi, kad ir pati kūrinija bus išvaduota iš pragaišties vergovės ir įgis Dievo vaikų garbės laisvę. Juk mes žinome, kad visa kūrinija iki šiol tebedūsauja ir tebesikankina. Ir ne tik ji, bet ir mes patys, kurie turime dvasios pradmenis, – ir mes dejuojame, laukdami įvaikinimo ir mūsų kūno atpirkimo“ (Rom 8, 19–24). Slėpiningas solidarumas suvienija žmogų ir kūriniją priimant palankų išganymo užmojų, kuris juodu apima ir sujungia gydydamas pirmąją nuodėmės žaizdas. Ten, kur puikybės lydimas susiskaldymas pažadino besaikį dominavimą ir beribius troškimus, Atpirkimas atneša abipusę pagarbą ir bendrą viltį. Nuo šiol stoką įmanoma išgyventi ramiai ir viltingai, valdyti pasaulį neplėšant jo į gabalus dėl nepasotinamų savanaudiškų troškimų. Pasaulis nėra tik paprasčiausias eksploatuotinių išteklių telkinys, bet ištisa visata, kurią reikia sugrąžinti jos Kūrėjui eucharistiniu būdu.

Socialinis Bažnyčios mokymas visada domėjosi ne tik politiniais žmogaus gyvenimo aspektais, bet ir jo santykiu su Kūrinija. Žmogaus atsakomybė pasaulio atžvilgiu taip pat apima ir pareigą skelbti tai, ką Atpirkimas perkeitė. Įsikūnijusio Žodžio atneštas išgelbėjimas negali pasilikti tik teorinio svarstymo ar kontempliacijos lygmenyje, nes jis perkeičia, atperka visas žemiškojo gyvenimo sritis. Visą šį pastarąjį šimtmetį daugiau ar mažiau sėkmingai tokias mintis propagavo ne vienas sąjūdis. Prisiminkime tėvo Henri de Lubako veikalą „Catholicisme ou les aspects sociaux du dogme“ (liet. „Katalikybė, arba Socialiniai dogmos aspektai“). Paskui – jau visiškai kitokio registro – išlaisvinimo teologijos sąjūdį, pradėtą siekiant tikrai gero tikslo: kad išgelbėjimas perkeistų socialinį mūsų gyvenimą. Vėliau šio judėjimo teiginių ir marksizmo ideologijos samplaika padarys daug žalos tiek pačiam sąjūdžiui, tiek jo sampratai, tačiau jokia būdu negalime paneigti jo svarbos tam tikru istorijos tarpsniu. Galiausiai prisiminkime šiandienę neaugimo

teoriją, susijusią su Nikolo Georgescu-Roegen'o ir Ivano Ilicho vardais. Pastarasis sukūrė šios mokyklos spiritualistinius pagrindus². Protestantų mąstytojo Jacques'o Ellulio technikos fenomeno kritika pateikia vertingų argumentų, kodėl žmogus turi rūpintis kūriniu. Neaugimo sąjūdžio atšakų įvairovė bei kylančios diskusijos (kurias Katalikų bažnyčios magisteriumas ne visada palaiko) parodo šios temos aktualumą. Taigi ne vien Bažnyčia tvirtina, kad žmogus nėra neginčytinas pasaulio šeimininkas ir valdytojas ir kad savęs apribojimas, savojo ribotumo priėmimas bei rūpinimasis pasauliu toli gražu ne sumažina, bet sustiprina jo orumą.

c) Stoka ir išganymo istorija

Biblinio mokymo apie stoką turtingumas neapsiriboja tik tomis dvejomis temomis: būti kūriniu ir rūpintis kūriniu. Norėčiau paliesti dar vieną joms artimą aspektą. Žvelgdami į išganymo istoriją matome, kad tikrą palaimą žmogui suteikia ne turtų gausumas, bet dažniausiai didelio nepriteklius metu patenkinti būtiniausi poreikiai. Negalėdamas pasiūlyti nuoseklaus temos dėstymo, apsiribosiu tik dviem epizodais: Išėjimo iš Egipto kelias į laisvę, tapęs pasitikinčio priklausomumo mokykla, ir Kristaus gundymas dykumoje.

Pirmiausia atkreipkime dėmesį į vietą: abu įvykiai vyksta dykumoje. Tai skurdo ir stokos vieta, bet tuo pačiu ir giliausios dvasinės patirties – Sandoros – vieta: tautai, didiesiems pranašams (Elijui, Jonui Krikštytojui ir pačiam Jėzui). Tai tuštuma, kurią Dievas gali užpildyti visiškai kitokiu būdu nei stabų siūlomas perteklius, pasotinant žmogaus akis, bet vedantis į užsisklendimą savyje (plg. pavyzdžiui, Jean-Luc Mariono fenomenologija). Hebrajų kalbos žodis *midbar*, reiškiantis dykumą, regis, turi tą pačią šaknį dbr, kuri nusako nepertraukiamą ryšį tarp Dievo žodžių ir veiksmų.

Dievas nužengia išlaisvinti savo tautos iš Egipto vergovės, kad suteiktų jai kunigišką orumą, ir ji garbintų Viešpatį (plg. Iš 3). Ilga kelionė per dykumą tautai tampa Sandoros, laisvės ir pasitikinčio priklausomumo nuo Jahvės ugdymo mokykla. Pakartoto Įstatymo knyga pateikia išsamią šių įvykių peržvalgą: „Keturiadešimt metų vedžiau jus per dykumą. Drabužiai ant jūsų nugaros nesusidėvėjo ir sandalai ant jūsų kojų nenusinešiojo. Nevalgėte duonos, negėrėte vyno ar stipraus gėralo, idant žinotumėte, kad aš esu Viešpats, jūsų Dievas!“ (Įst 29, 4–5). Ir visas

² Apie šios srovės ribas ir pažadintas diskusijas galima skaityti Jean-Marie Harribey straipsnį *Les théories de la décroissance : enjeux et limites* (liet. *Neaugimo teorijų iššūkiai ir ribos*). Prieiga per internetą: <http://cms.unige.ch/isdd/IMG/pdf/decroissance.pdf>

aštuntas šios knygos skyrius priešpriešina pasitikėjimo kupiną netvirtumą, kuris pasirodo esąs tikrasis išlaisvinimo kelias, ir savininkišką perteklių, kuris užtikrina galimybę pačiam pasirūpinti savimi ir nugramzdina į užmarštį tikrąjį pašaukimą. „Atsimink tą ilgą kelią, kuriuo tave vedė Viešpats, tavo Dievas, per tuos keturiasdešimt metų dykumoje, idant padarytų tave nuolankų, bandydamas sužinoti, kas buvo tavo širdyje, ar tu laikysiesi jo įsakymų, ar ne. Jis darė tave nuolankų, leisdamas tau paalkti, paskui maitindamas tave mana, kurios nei jūs, nei jūsų protėviai nežinojote, idant tave pamokytų, kad žmogus yra gyvas ne viena duona, bet kad žmogus gyvena kiekvienu žodžiu, išeinančiu iš Viešpaties lūpų. Per tuos keturiasdešimt metų drabužiai ant tavo nugaros nesusinešiojo ir tavo kojos nesutino“ (Įst 8, 2–4). „Rūpinkis, kad neužmirštum Viešpaties, savo Dievo <...>. Kai tu būsi sočiai pavalgęs, <...> tuomet saugokis, kad tavo širdis neišpuiktų, <...> nesakyk sau širdyje: „Mano paties galybė ir mano paties rankos jėga sukrovė man šiuos turtus“. Atsimink tad, kad Viešpats, tavo Dievas, yra tas, kuris tau duoda galybę būti turtingam <...>“ (Įst 8, 11–18). Dievas duoda galybę ir garbę, tik reikia pasiruošti tai priimti. Užsisklendusi savyje, surambėjusi ir aptukusi širdis, kaip sako Šventasis Raštas, nepajėgia klausytis. Štai kodėl Senajame Testamente nuolat jaučiamas toks didelis dėmesys Viešpaties mažutėliams: žemiški turtai yra Dievo palaiminimo ženklas, bet išganymo istorija audžiama būtent per vargšus, kurie Juo pasitiki. Visų pranašų raštuose tautos patirtis dykumoje išlieka autentiško Sandoros ryšio pagrindu (plg. pavyzdžiui Oz 11, 1: „Kai Izraelis buvo vaikas, aš jį pamilau“, ir daugelis kitų paralelinių vietų). Kaip tik šią patirtį Kristus išstobulins gundymų dykumoje metu.

„Mano galybė geriausiai pasireiškia silpnume“, – sakys Viešpats šventajam apaštalui Pauliui (2 Kor 12, 9). Šis visuotinis dieviškosios ekonomijos³ įstatymas visų pirmiausia įsišaknija paties Jėzaus gyvenime. Įsikūnijęs Žodis į pasaulį ateina neturėdamas visiškai nieko, ryžtingai pasirinkdamas neturtą ir priklausomybę nuo Tėvo. Karaliaus titulą Kristus sutinka prisiimti tik ant kryžiaus. Bet kokį bandymą interpretuoti Jo misiją kaip pergalingą atėjimą Kristus vadina grynai žmogišku ir net šėtonišku mąstymu: kai pirmą kartą Jis įspėja mokinius apie savo kančią, ir Petras ima Jį drausti, Jo atsakymas lieka neatšaukiamas: „Eik šalin, šėtone! Tu man papiktinimas, nes mąstai ne Dievo, o žmonių mintimis“ (Mt 16, 23). Kristaus gundymai dykumoje iš esmės atskleidžia pamatinę įtampą: laukiama, kad Dievas apsireikštų savo galybėje, bet ši teofanija įvyksta silpnume.

³ „Dieviškoji ekonomija“ – Bažnyčios vartojama sąvoka, ženklinanti visas priemones, kuriomis Dievas pasinaudojo vykdydamas savo palankų užmojų ir vadovaudamas išganymo istorijai, „statydamas ir tvarkydamas“ savo buveinę tarp žmonių.

Tuojau pat po krikšto, kurio priimti Jėzus ateina kaip vienas iš atgailaujančių nusidėjėlių ir netgi sukeldamas Jono Krikštytojo pasipriešinimą stojasi į pačią paskutinę vietą (Lk 3, 21): „Kai, visai tautai krikštijantis <...>“, Šventoji Dvasia paakina Jį eiti į dykumą. Keturiasdešimties dienų dykumoje laikotarpis pakartoja Išėjimo įvykį ir pranašiską Sandoros atnaujinimo dykumoje pažadą per naująją Mozę. Ši patirtis priverčia Jėzų kęsti alkį. „Jis nieko nevalgė per tas dienas ir, joms pasibaigus, buvo alkanas. Tuomet velnias jam tarė <...>“ (Lk 4, 2–3 ir paralelinės vietos). Gundymas prasideda kaip tik nuo stokos. Nors Matas ir Lukas šėtono pasiūlymus išdėsto skirtinga tvarka, vis tik jie abu pradeda savo pasakojimus nuo alchio ir siūlymo akmenis paversti duona. Regis, čia slypi esminis biblinės antropologijos atskaitos taškas: pirmųjų tėvų alkį, malšinamą pagrobtu, o ne kaip dovaną iš Dievo priimtu maistu, atperka Sūnaus, kurio maistas – vykdyti Jį siuntusiojo valią (plg. Jn 4, 34), paklusnumas. Ar tai reiškia pasidavimą ir bejėgiškumą kenčiant stygių? Kai prireiks, Jėzus panaudos savo jėgą: apie tai byloja duonos padauginimo ir stebuklingos žūklės pasakojimai. Tačiau šios jėgos šaltinis – pasitikėjimas Dievu, būdingas ribotam ir stokojančiam žmogui. „Žmogus gyvas ne viena duona, bet ir kiekvienu žodžiu, kuris išeina iš Dievo lūpų“ (Mt 4, 4 cituoja Įst 8, 3). Galimybė prisiliesti prie Dievo begalybės (tai dar turėsime aptarti kalbėdami apie malonę ir moralinį gyvenimą) neišvengiamai susijusi su stokos priėmimu ir atsisakymu užpildyti ją kuo nors kitu nei Dievas. Duona turi atgauti sakramentinį pobūdį: ji nusako Dievo dovaną, nustato santykį su Juo ir per duoną Dievas save dovanoja. Čia jau galime įžvelgti eucharistinės teologijos pradžią, kuri paženklinis visą Jono evangelijos 6 skyrių – Jėzaus žodžius apie gyvąją duoną. Tačiau prieš tai reikia, kad duona, kaip bendravimo priemonė, būtų išlaisvinta iš šio pasaulio kunigaikščio, padariusio ją tikslu. Atsisakydamas priimti dovaną ir pats pasiimdamas visas gėrybes, žmogus nesijaučia laimingas, tenkindamas būtiniausius poreikius jaučiasi nusivylęs: turi duonos, kuri nepasotina (plg. Is 55, 2).

Žmogumi tapęs Dievas dirba fizikinį darbą, kuriuo pelnosi duoną. Jis apsireiškia kaip veiklos žmogus, prisiima atsakomybę už Jam pavestuosius, atneša džiaugsmo apstumą. Argi pirmasis viešas Jėzaus stebuklas nebuvo vyno padauginimas vestuvėse (plg. Jn 2, 1–12)? Tačiau taip elgdamasis Jis nelaiko šio pasaulio dalykų galutiniu tikslu, kuris galėtų pasotinti žmogaus širdį. Kad duona tikrai pasotintų, turi tapti bendrystės su Dievu ženklu, į kurią būtų investuotas ir žmogaus darbas, o ne bendrystės atmetimo ženklu, kaip siūlo gundytojas. Gundymo dykumoje pasakojime jau įrašytas ir visos išganymo istorijos, kuri per Kryžių, tariamą stoką ir pasitikėjimą veda į prisikėlimą, scenarijus. Išganymo istorija tęsiasi, kai stoka yra priimama, perkeičiama darbu ir pasitikėjimu, vainikuojama Dievo dovana. Argi

naujoji Jeruzalė nenužengia iš dangaus kaip nuotaka (Ap 22, 10), tapdama visiška priešingybe Babelio bokštui, kuriuo buvo siekiama užkariauti dangų savo pačių jėgomis?

D) Stoka ir malonė

Padėję biblinius pagrindus galime žengti šiek tiek toliau. Malonės klausimas atskleidžia didžiausią mūsų temos paradoksą: žmogus, pagal krikščionybės sampratą sukurtas tam, kas jį pranoksta. Jis gali save realizuoti ir pilnutinai atsiskleisti tik tuomet, kai dovanoja save kažkam didesniam ir kai priima save iš kažko didesnio. „Žmogus pralenkia žmogų“, – šis beveik neišverčiamas Paskalio⁴ posakis kaip tik ir atspindi išties paradoksalią žmogaus situaciją. Viena vertus, jis priklauso baigtinumui – tam, kas praeina, kam telemta išnykti, stokos pasauliui, kita vertus, jis žino visuotinumą skonį, jo troškimo galia begalinė, niekas negali pilnutinai patenkinti jo norų ir, pasak Biblijos, jis yra pašauktas tapti dieviškosios prigimties dalininku (plg. 2 P 1, 4). Jei atsivėrimas begalybei įrašytas į žmogaus prigimtį, protą ir valią, tai pašaukimas sudievinimui mums atskleidžia to paradoksalmumo priežastį. Iš kur kyla metafizinis troškulys, dėl kurio turiu kęsti nuolatinę stoką, nes mane – baigtinę būtybę – gali papildyti tik begalybė? Šventasis Augustinas sako: „Sukūrei mus, Viešpatie, sau, ir nerami mūsų širdis, kol nenurims Tavyje“⁵.

Malonės tema kaip tik ir kalba apie šį pašaukimą, kuris tampa stokos ir apstumo pagrindu. Kas yra malonė? Savo esme tai yra mums perduotas dieviškasis gyvenimas⁶. Tai dalyvavimas proto ir meilės aktuose, kurie kyla iš paties trejybinių gyvenimo, – mumyse tarpstantis Dievo artumas, duodantis mūsų gyvenimui savo formą. Pasak Bažnyčios tėvų, kaip įmestas į ugnį kalavijas tampa raudonas it liepsna, perimdamas ugnies savybes, bet nepraradamas savo natūralios konsistencijos, taip susivienijęs su Dievu žmogus iš Jo gauna gebėjimą veikti (pirmiausia – mylėti, kaip Dievas myli, ir dalyvauti Jo pažinime: tikėjimu šioje žemėje ir regėjimu amžinoje Tėvynėje).

Viena vertus, manyti, kad žmogus priklauso nuo malonės, kad yra jos palai komas ir jos papildytas, reiškia pabrėžti pirmąją stokos realybę. Žmogus sukurtas tam, kas jį pranoksta, ir realizuoja save per tai, kas jį pranoksta. Atmesti šį atvirumą begalybei reiškia paneigti paties žmogiškumo esmę, paversti žmogų vienu iš daugelio baigtinių objektų. Tačiau kalbėti apie žmogiškąją stoką yra visiškai

⁴ Plg. fragmentas „Contrariétés 14/14“, išleido Brunshvicg n°434.

⁵ Plg. pirmasis „Išpažinimų“ skyrius.

⁶ Plg. Katalikų Bažnyčios Katekizmas (KBK) § 1996–1998.

kas kita, nei kalbėti apie šio pasaulio objektų baigtinumą. Pastariesiems ribotumas paskirstytas proporcingai, būdami riboti jie yra atbaigti ir tobuli; o žmogus siekia pranokti savo ribotumą, ir kaip tik ši savybė yra būdinga jo prigimčiai. Malonė neprisijungia prie žmogiškos prigimties tarsi papildomas aukštas prie jau pastatyto pastato. Ji yra pati giliausia varomoji mūsų istorijos jėga, pasireiškianti per nuolatinį „dar ne“ ir visada nukreipta į „daugiau“. Žmogiškoji stoka yra žymiai daugiau nei ribotumas: tai pašaukimas nuolatiniam savęs peržengimui. Ji mobilizuoja visas mūsų pajėgas, o ją gali užpildyti tik laisvai duodama dovana, kuri vainikuoja ir viršija visas pastangas.

Kita vertus, stoka mums užtikrina garantuotos dovanos perspektyvą. Žmogaus gyvenimą ženklina ne vien poreikiai ir jų patenkinimas, bet taip pat stoka ir dovana. Šventasis Bernardas savo garsiajame traktate „Apie Dievo meilę“, kaip niekas kitas, tai pabrėžia itin aiškiai: net ir visą pasaulį laimėjęs žmogus nesijaus patenkintas. Štai kodėl turėtume peržengti poreikių sritį (savaiame suprantama, patenkindami būtinausius), nes kitaip nesiliausime vartoję tol, kol nebus pasotintas mūsų troškimas⁷. Paties giliausio mūsų poreikio esmė – begalinis gėris; link jo mus ir veda malonė. Žmogus darbuojasi dėl maisto – tai teisinga ir gera, bet jis turi gauti ir tokio maisto, kuris galėtų pasotinti jo širdį. Patys kilniausi ir patys būtinausi žmogui dalykai yra draugystė, pagarba, grožis, aštrus protas, švelnumas, asmeniškasis žvilgsnis – nė vienos iš šių dovanų negalime pasiimti jėga. Primesti draugystę, priversti gėrėtis, iškreipti tiesą – tokia nuostata prieštaringa pati savyje. Pagal žmogišką tvarką, patys svarbiausi dalykai paženklinami malonės. Be jos mes visko stokojame: maitinamas, bet nemylimas vaikas ar materialiai apsirūpinęs, bet nesugebantis atsiverti draugystei vyras – tragiški žmogiškosios stokos pavyzdžiai.

Kad dovana užpildytų stoką, kad malonė laisvai tekėtų, turime norėti ją priimti, neatsiriboti nuo jos apsaugine siena. Turime išmokti priimti ir duoti, o ne priversti visą pasaulį šokti pagal savo dūdelę. Atsisakyti būti pasaulio centru negalime tik savo pačių jėgomis: kitaip būtume panašūs į baroną Miunchauzeną, kuris

⁷ Plg. S. Bernard, *Traité de l'amour de Dieu*, §19: „Būtent taip gudraudami ir pasiklysta bedieviai, siekiantys įprastiniu būdu patenkinti savo norus, bet kaip bepročiai visiškai neatsižvelgiantys į priemones tam tikslui pasiekti; kitaip sakant, būti pripildytiems, o ne išsekintiems. Tačiau jie veltui eikvoja savo jėgas nepasiekdami pilnutinės laimės; jie labiau žavisi kūriniais nei Kūrėju, kreipiasi į visus paeiliui ir visus vieną po kito bando, užuot pamėginę kreiptis į Viešpatį, kuris juos sukūrė. Kaip tik prie to jie, be jokios abejonės, ir prieitų, jei tik vieną dieną jų norai galėtų liautis, tai yra, jei laimėtų visą pasaulį, išskyrus Tą, kuris yra jo autorius, ir tai pasiektų vadovaudamiesi savo geismų įstatymu, leidžiančiu jiems pamiršti tai, ką turi, kad paskui imtų ilgėtis to, ko stokoja; būdami visko, kas danguje ir žemėje, šeimininkais jie netrukutų pajusti, kad to neužtenka, ir galiausiai imtų ieškoti to, kurio dar stokoja, kad turėtų viską, tai yra – patį Dievą...“

pats save sugriebęs už plaukų ištraukė iš pelkės. Tačiau „priimti“ šiuo atveju neišvengiamai reiškia „dovanoti save“: man dovanojamą draugystę galėsiu priimti tik pats jai atsiduodamas. Malonė – dieviškasis gyvenimas – išlaisvina iš egocentrizmo, leisdama išgyventi tai, kas ateina iš anapus manęs, ir dovanoti save tam, kas pranoksta mane. „Žmogus pralenkia žmogų“: malonės paradoksas leidžia mums iškęsti savąją stoką, kurioje stebinančiu būdu tarpsta nauja realybė. Mūsų silpnumas tampa vieta, kurioje ima veikti jėga iš aukštybių. Dabar, visa tai apžvelgę, galime gręžtis į kai kurias moralinės teologijos temas.

E) Stoka ir moralinis gyvenimas

a) Palaiminimas

Krikščioniui moralinis gyvenimas iš esmės yra ne pareiga, bet kelias į laimę. Kaip tik palaiminimais Kristus pradeda savo pamokslą Evangelijoje pagal Matą (Mt 5), o Tomas Akvinietis šiuo klausimu pradeda moralinę dalį savo „Teologijos sumoje“. Kalbama apie galutinį tikslą, kuris nulemia visus žmogaus veiksmus ir parodo jų kilnumą⁸. Grynai žmogiški veiksmai yra pavaldūs protui bei valiai ir kreipiami į tikslą, kuris nulemia konkrečių veiksmų turinį. Be to, mūsų apsisprendimai yra betarpiškai susiję, suderinti su galutiniu apsisprendimu: nė nesvarstydami atmetame tai, kas atrodo iš esmės nesuderinama su tuo, ką suvokiame kaip tikrąjį gėrį (*S. Th. Ia IIae, q. 1, a. 6, c*). Tad kyla klausimas: „Kokiame gėryje glūdi laimė?“ (*S. Th. Ia IIae, q. 2*). Tomas teigia, kad joks sukurtasis gėris nėra aukščiausios žmogiškos laimės šaltinis, vadinasi ir ne tai, kas suteikia žmogaus veiksmams prasmę. Turtai jam yra pirmasis dalykas, negalintis pasotinti žmogaus troškimo. „Aišku, kad natūraliosios gėrybės negali sukurti žmogaus laimės, nes jų siekiama tik būviui palaikyti, todėl jos negali būti galutiniu žmogaus tikslu. Veikia jos pačios palenkiamos žmogui kaip tikslui. Be to, pagal gamtoje nustatytą tvarką, visos tokio tipo gėrybės yra žemesnės už žmogų ir jam sukurtos, kaip sakoma psalmėje

⁸ S. Th. Ia IIae, prologas: „Kadangi, pasak šv. Jono Damaskiečio, žmogus buvo sukurtas pagal Dievo paveikslą, o tai reiškia, kad jis apdovanotas protu, laisvo apsisprendimo ir autonomiškumo galia, ir kaip pavyzdį nagrinėjome, kas yra Dievas ir kas yra iš Jo visagalybės bei Jo valios nutarimu kilusios būtybės, dabar reikia aptarti ir Jo paveikslą, t. y. žmogų, nes jis taip pat yra savo paties veiksmų priežastis, dėl to, kad turi laisvo apsisprendimo galią ir valdo savo veiksmus. Pirmiausia reikėtų pasvarstyti apie galutinį žmogaus gyvenimo tikslą. Paskui turėtume klausti, kokiomis priemonėmis žmogus to tikslo siekia arba nuo jo nusigręžia; nes atsižvelgdami į tikslą turime numatyti ir į jį vedančias priemones. Kadangi galutiniu žmogaus gyvenimo tikslu laikome laimę, pirmiausia turime nagrinėti, kas apskritai yra galutinis tikslas, o paskui – kas yra laimė.“

(Ps 8, 7): „Padėjai visa prie jo kojų.“ O sukurtųjų gėrybių geidžiame tik dėl to, kad pasiektume natūraliąsias gėrybes; sukurtųjų gėrybių negeistume, jei už jas nesiektume įsigyti to, kas būtina gyvenimui. Tad dar mažiau tikėtina, kad jos galėtų turėti galutinio tikslo prasmę. Taigi neįmanoma, kad laimė, kuri yra aukščiausias žmogaus tikslas, glūdėtų turtuose“ (*S. Th. Ila Ilae, q. 2, a. 1, c.*). Gyventi tam, kad kauptume natūralias gėrybes, tolygu sukeisti vietomis dalykų tvarką: priemonę laikyti tikslu. Ekonominės veiklos tikslas – užtikrinti žmogaus egzistenciją, kad jis pilnai save realizuodamas galėtų pasiekti tikslą. Taigi ši veikla negali pasidaryti gyvenimo prasme. Net intelektualinis gyvenimas (*S. Th. Ila Ilae, q. 3, a. 5–7*), sukurtoji realybė, kurią taip vertino Tomas, negali mūsų pilnai patenkinti. „Neįmanoma, kad žmogaus laimė glūdėtų sukurtame gėryje. Iš tikrųjų laimė yra tobulas gėris, galintis visiškai patenkinti troškimus; be jos, net jei dar ir liktų, ko trokšti, tai negalėtų būti galutiniu tikslu. Tačiau valios, kaip troškimo galios, objektas yra universalusis gėris, o proto objektas – universalioji tiesa. Iš to aiškėja, kad niekas negali patenkinti žmogaus valios, tik universalusis gėris. Nerasime jo nė viename kūrinyje – jis yra tik Dieve; nes visi kūriniai turi tik dalyvavimo gerumą“ (*S. Th. Ila Ilae, q. 2, a. 8, c.*). Tad teologinė išmintis moko, kad ieškodami laimės visuomet kažko stokosime. Iš esmės nepasotinama mūsų troškimų galia gena mus vis toliau, bet turime įsisąmoninti, kad niekada nerasime pilnatvės vien tik sukurtose realybėje. Atsisakyti universaliojo gėrio stokojimo reikštų iš esmės atmesti evangelinius palaiminimus, o priimti jį – vadinas, šiems palaiminimams atsiverti. Visa, kas nėra Dievo esatis, turi būti kreipiama į vienintelį galutinį tikslą ir pagal jį įvertinama (*S. Th. Ila Ilae, q. 4*). Būtų apgaulinga tikėtis, kad sukurtasis gėris suteiktų tai, ko negali, – laimę. Vadinas, pasiekus ir turint tokią gėrį, visada bus radikaliai stokojama.

b) Trys keliai

Link šios pilnatvės keliaujama laipsniškai. Dvasinėje krikščionių tradicijoje susipina dvi sampratos: viena – šventojo Augustino, kalbančio apie pradedančiuosius, pažengusiuosius ir tobuluosius, kita – Dionizijaus Aeropagiečio, išskiriančio nuskaitinimo, nušvitimo ir susivienijimo kelius (Garrigou-Lagrange, 1923, įvadas, p. VII). Pirmiausia reikia pereiti atsižadėjimo bei jausmų išlaisvinimo etapą. Pasakui žmogaus protą ir valią apšviečia dieviškasis mokymas, ir žmogus, vis labiau pasitikėdamas, priima naują gyvenimą. Galiausiai ateina susivienijimo su Dievu metas, kai visos žmogaus galios nuolat tarpsta Dieve, kaip sako apaštalas: „jūsų gyvenimas <...> yra paslėptas Dieve“ (Kol 3, 1–4).

Žinoma, ši samprata, kaip ir visos kitos, yra ribota. Tikrovė kur kas sudėtingesnė ir turtingesnė – vienu metu augama keliais lygmenimis. Tačiau jei krikščionių tradicija išsaugojo šį mokymą skatindama mąstyti apie dieviškojo gyvenimo augimą mumyse, vadinasi, buvo manyta, kad toks aiškinimas yra pakankamai veiksmingas. Tad siūlau pažvelgti, kaip kiekviename šių etapų reiškiasi stoka.

Nuskaistinio kelias yra griežtai asketiškas. Tai atsivertimo kelias, kuriame žmogus atsisako tariamo gėrio, iš naujo įsiklauso į savo troškimus ir juos formuoja priimdamas stokojimo realybę. Taip susigrąžinama netikro pasitenkinimo užvaldyta laisvė. Atsisakyti netikrų paguodų, priimti tylą, įsiklausyti į savo vidų, atrasti darbo su savimi skonį, neieškoti lengvų sprendimų bei neatidėlioti jų rytdienai. Kaip ir kiekvienas auklėjimas, moralinis gyvenimas reikalauja vis labiau vidujiškai priimti stoką: ši pastanga leidžia pasiekti žymiai gilesnį ir turtingesnį gyvenimą.

Nušvitimo keliui būdingas didesnis pasyvumas: žmogus patiria dievišką įtaką. Jį traukia tai, kas pranoksta jį patį, ir dėl to jis vis labiau suvokia savo ribotumą, radikalų nepakankamumą. Išgyvena vis didesnę Dievo stoką, bet tuo pačiu – ir pasitikėjimą Dievo artumu. Kuo daugiau imu gerti iš šaltinio, tuo labiau trokštu jo vandens. Tad dabar atsisakyti mažesnio gėrio, kas anksčiau buvo skausminga ir reikalavo daug pastangų, tampa vis lengviau, nes dar labiau pamatome to gėrio ribotumą. Savo gyvenimą žmogus tvirtai grindžia vertybėmis, gali susitaikyti su tam tikrais nepasisekimais, išgyvena savęs peržengimo džiaugsmą.

Susivienijimo kelias neperkelia krikščionio į būseną, kurioje jis daugiau nieko nestokos. Veikia priešingai, žmogus realiai suvokia, kad jo silpnumas, ribotumas, vargingumas gali tapti ypatingomis malonės veikimo vietomis. Jis iš patirties jau žino, kad visiškai negali kontroliuoti šio naujo gyvenimo, bet priima jį su pasitikėjimu ir skaidriu džiaugsmu. Išorinis neturtas žmogui tampa antriniu, jis netgi pakankamai ramiai jį priima, nes siekia patenkinti tik būtiniausius poreikius. Kristus dykumoje, atsisakydamas paversti akmenis duona ir gyvendamas vien Tėvo žodžiu, tam tikra prasme tampa tobulo vienybės su Juo ikona. Žmogus dar vis stokoja, tačiau šią stoką jau ne vien tik pakenčia, bet iš tikrųjų priima kaip sudėtinę savo būties dalį, kuri jam visiškai netrukdo iš anksto skonėtis laime. Kiekviename krikščionių gyvenimo tarpsnyje – pradedančiųjų, pažengusiųjų ar tobulųjų – stokojimas visuomet lieka veiksmingas, tik skirtingais būdais. Susivienyti su Dievu reiškia ne ištirpti dieviškoje visagalybėje (priešingai pagonių impersonalizmui, kai siekama pasinerti į Didįjį Visetą), bet stotis veidu į veidą ir toje akistatoje padaryti savais dieviškojo intelekto ir dieviškosios valios aktus. Žmogus neatsisako savo kaip kūrinio prigimties, bet yra sudievinamas.

c) Dorybės

Dabar siūlau pažvelgti į kai kurias dorybes, leidžiančias integruoti stoką į mūsų moralinį gyvenimą. Panagrinėsiu keturias: susivaldymą, išmintingumą, didžiadvasiškumą ir visų didžiausią – meilę.

„Dorybė yra pastovus ir tvirtas nusistatymas daryti gera“ (KBK, 1803). Nuolat kartojant veiksmus, nukreiptus į gėrį, kaip liepia sveikas protas, dorybės pajungia ir užvaldo visas žmogaus galias, vedamos jas į tobulumą ir galutinį išsiskleidimą. Kaip drausmė sportininkui padeda pasiekti geriausių rezultatų, taip dorinės sąvybės žmogų tobulina. Kiekvienu konkrečiu atveju ši moralinių dorybių visuma įgauna unikalias formas: mūsų temperamentai, gyvenimo sąlygos, pašaukimai radikaliai skiriasi. Dorybei visiškai nebūdingas vienodumas: kiekvienoje konkrečioje situacijoje žmogus turi atrasti tobuliausią veikimo būdą, būtinai atsižvelgdamas į tai, ko stokoja, į ribotumus ir realias galimybes.

Toks teisingas veikimo, troškimo ir prisirišimo saikas išryškėja susivaldymo dorybėje. Bendrąja prasme, kaip pastebi Tomas, ši dorybė parodo „saiką, kurį protas padiktuoja žmogaus veiksams ir jausmams; o tai bendra visoms moralinėms dorybėms“ (*S. Th. Ila Ilae, q. 141, a. 3*). Tad, galima sakyti, kiekviena dorybė yra tam tikras susivaldymas. Tačiau susivaldymo dorybė tiesiogiai nustato santykį su jusliniu gėriu, kuris iš esmės apima troškimą ir malonumą. Tačiau ar susivaldymo dorybė jį tik pažaboja? Kaip ir visas aistras (paprastai tariant – savaime kylančius troškimus), ji tobulina troškimą. Jos priešybė – abejingumas ir nesaikingumas (*S. Th. Ila Ilae, q. 142*). Susivaldantis žmogus patiria didesnę malonumą: alkoholikui nerūpi vyno kokybė, o ištvirtėliui – asmens grožis. Dar daugiau, doras žmogaus meilė kur kas stipresnė už amoralaus žmogaus meilę. Kitaip sakant, susivaldymo dorybė į grynai žmogiškus veiksmus leidžia integruoti stoką: tam tikra prasme, ją suasmeninti, humanizuoti. Ji moko mus trokšti visa širdimi ir teisingai, kiekvienam dalykui – materialiniam, socialiniam, dvasiniam, antgamtiniam gėriui – paskiriant tinkamą vietą ir jį tinkamai vertinant. Žmogiško gyvenimo realizmas akina mus pripažinti, kad meilė yra pasirinkimas: norint atsiduoti daug reikalaujančiam darbui, būtina atsakyti vienokių ar kitokių, nors ir visiškai teisėtų, savirealizacijos planų. Štai kodėl praktikuojant susivaldymą reikalingas išmintingumas.

Išmintingumo dorybė yra tomizmo moralinės filosofijos šerdis. Visi sutinkame, kad reikia daryti gera ir vengti bloga. Tačiau kokio gėrio siekti ir kokio blogio vengti konkrečioje, nerašytoje, ypatingoje situacijoje, konkrečiam asmeniui, kurio istorija absoliučiai autentiška, ir susiklosčius konkrečioms, ypatingoms aplinkybėms? Kad galėtume teisingai apsispręsti ir protingai pasielgti, mums reikalinga

išmintingumo dorybė. Viena iš daugelio į jos išvalgos sritį įeinančių aplinkybių, susijusių su pasirinkimu, yra stoka. Apsisprendami niekada nedisponuosime visais galimais įrankiais⁹. Mano konkretų veiksmą visada lydės stoka: priemonių, laiko, galimybių, preliminarus tobulumo ir kt. Tokioje situacijoje elgtis tobulai reiškia elgtis, kiek įmanoma geriau, bet jokia būdu ne – bet kaip ir ne – blogiau. Pasiekti kad ir menką rezultatą panaudojant vos kelias priemones, yra tobuliau nei atlikti grandiozinį darbą jau nuo pat pradžių turint gausią įrankių įvairovę. Geriau pastatyti gražų, proporcingą ir funkcionalų namą nelygiame skardingame žemės sklype, nei prabangius rūmus jiems puikiai pritaikytoje vietovėje, disponuojant gausiomis statybinėmis medžiagomis.

Dabar iš kitos perspektyvos pažvelkime į vieną labai įdomią dorybę, kurią Tomas mini kalbėdamas apie jėgą, – didžiadvasiškumą, dosnumą. Ši dorybė leidžia „nuveikti kažką didingo“ (*S. Th. Ila Ilae, q. 134, a. 2*), rinktis geras priemones, elgtis kilniai imantis naujų užmojų ir juos įgyvendinant. Tomo samprata apie turtus gana aristokratiška: jie turi būti rodomi, turi tarnauti dideliems užmojams ir gausiai lietus į šalis. Tomui rūpi suderinti krikščionišką nuolankumą ir aristotelišką kilnumą; čia savo vietą atranda didžiadvasiškumas. Nors žmogų riboja jo turimos priemonės, jis nesiliauja ėmęsis to, kas keblu, sunku, ir tam darbui atsiduoda. Vargšas gali būti didžiadvasiškas, dosnus, net jei ir nesugavo laimės paukštės. Išorinės gėrybės tėra tik šiai moralei nuostatai tarnaujančios priemonės. „Net ir vargšas gali būti dosnus. Tačiau, kad ši dorybė galėtų išoriškai pasireikšti, kaip priemonė yra reikalingas turtų gėris. Todėl vargšas negali išoriškai praktikuoti dosnumo tokiais kilniais darbais. Bet galbūt santykinai kilniais, palyginus su tam tikru, nors ir mažu, poelgiu, kuris taip pat gali būti atliktas dosniai, pagal savo saiką“ (*S. Th. Ila Ilae, q. 134, a. 3, ad 4m*). Našlės skatikas (Lk 21, 1–4) yra ne vien tik dosnus ar kilnus poelgis, bet tiesiog didžiadvasiškumo dorybės pasireiškimas. Priimti stoką nereiškia atsisakyti to, kas kilnu.

Tikroji žmogaus didybė matuojama meile. Išorinių turtų, titulų, intelektualinių gebėjimų nepakanka, kad galėtume pavadinti žmogų geru. Moralinis jo gerumas pasireiškia meile – visų dorybių raktu. Norėčiau suteikti žodį kitam dominikonikos tradicijos liudytojui – Kotrynai Sienietei. Pasak jos, meilė ne tik užpildys visas neišvengiamas mūsų egzistencijos stokas, bet padarys šiuos ribotumus savo šaltiniu. Mūsų ribotumas atima galimybę verstis vien savo pačių jėgomis ir priverčia būti visuomeniškiems, taip palenkdamas mus meilei. Dievas nieko nestokoja, o mes – iš nebūties pašaukti kūriniai – stokojame visko. Dievas pripildo mus savo

⁹ Plg. su šia tema susijusį klausimą apie sudėtines išmintingumo dorybės dalis: *S. Th. Ila Ilae, q. 49*, kur kalbama apie daugybę esamų ir nesamų veiksmų, į kuriuos reikia atsižvelgti.

dovanų. O kad galėtume atsiliiepti į Jo gerumą, Jis patikėjo mums mūsų artimą, kuriam mūsų reikia. Tad ko negalime sugražinti Dievui, šią meilės skolą sumokame meile artimui. „Visą daugybę dovanų ir dorybių bei kitų malonių, dvasinių ir kūniškų (kūniškais vadinu žmogaus gyvybei būtinus dalykus), taip skirtingai išdalinau nesudėdamas visų į vieną, kad jūs turėtumėte iš ko savo pastangomis nešti meilę vienas kitam. Juk puikiai galėjau sukurti žmogų su viskuo, ko reikia sielai ir kūnui, bet norėjau, kad žmonėms vieniems kitų reikėtų ir kad jie būtų mano tarnai, valdantys iš manęs gautas malones ir dovanas. Todėl žmogus visuomet bus verčiamas praktikuoti meilę, nori jis to ar ne...“ (de Sienne, 1992, p. 19–20).

Pasak šventosios Kotrynos Sienietės, mūsų išgyvenamas radikalus nepakanamumas ir stoka, užuot vedęs į kovą visiems prieš visus, priverčia mus mylėti. Meilės karalystė įsišaknija dieviškame pertekliuje ir žmogiškame stokoje.

F) Eschatologija ir užpildyta stoka

Pabaigai noriu pasiūlyti keletą įžvalgų apie krikščioniškąją eschatologiją¹⁰. Pasaulio pabaiga sekulariosios visuomenės sąmonei reiškia katastrofą, o krikščionio širdžiai ji yra vilties objektas. Giliausi mūsų troškimai bus išpildyti, kovos vainikuotos pergale, o kenčiama stoka – užpildyta. Tačiau per pastaruosius amžius mūsų požiūris į laikų pabaigą radikaliai pasikeitė. Paminėsiu keletą dalykų. Renesanso epocha, pirmą kartą nuo krikščioniško apreiškimo laikų, galutinio išsipildymo vienareikšmiškai ieškos gręždamasi į praeitį: senovės graikų-romėnų pasaulis taps gyvybingumo šaltiniu, turinčiu padėti žmogui pilnutinai išsiskleisti. Apšvietos epocha šį išsiskleidimą perkels į istoriją ir nukreips žvilgsnį į ateitį. Immanuelis Kantas traktate „Į amžinąją taiką“ aiškiai teigia, kad žmonija neišvengiamai artėja prie savo laimės, kurią pasieks tik darbais. Dievo karalystę reikia kurti Žemėje. Apokalipsės vaizdiniai tėra tik barbarų vaizduotės vaisius. Mums, pergyvenusiems didžiųjų XX a. totalitarizmų laikus, žmogaus susinaikinimo galimybė yra ne tuščia hipotezė, bet reali galimybė, o Antikristo figūra, regis, surado tikrai uolių pasekėjų. Skirtingai nei Apšvietos epochoje, mums sunku sutikti su mintimi, kad žmogus pats gali sukurti tobulą visus jo troškimus išpildančią sistemą. Dar daugiau, gavę tokį siūlymą mes tuojau atpažintume nelabojo kvapą. Laikų pabaiga istorijoje dar neįvyko. Ir tik tokia pabaiga, kuri peržengia istoriją, gali mums dar kartą garantuoti laisvę, būtiną galutiniam išsiskleidimui.

¹⁰ Tolesniame svarstyme daugiausia remiamasi Josefo Pieperio mintimis, vienu iš veikalų *La fin des temps; Hope and History; Death and Immortality*.

Kas ta pabaiga? Ištirpimas dieviškosios substancijos okeane, Didžiajame Vi-
sete, nei vardo, nei veido neturinčioje dievybėje? Pergalė prieš stoką paneigiant
asmenį? Nebėra poreikių, nebėra ir troškimų? Veikiau priešingai, krikščionybė
kalba apie žmogaus sudievinimą per meilės kupiną susivienijimą su Dievu, ap-
imantį tiek socialinį jo gyvenimą, tiek kūnišką prigimtį (plg. naująją Jeruzalę –
miestą, bendruomenę ir prisikėlimą, vadinasi – ir kūną), kai Dievas pripildo žmo-
gų nepanaikindamas jo baigtinės žmogiškos prigimties. Dievas išplečia žmogaus
širdį ir pripildo ją to, kas pranoksta dabartinį mūsų įsivaizdavimą. O tarpusavio
bendrystės, kuri yra ir mūsų darbo vaisius, pasak Katalikų bažnyčios katekizmo,
„nebeslėgs nuodėmė, netyrumas (plg. Apr 21, 27), savimeilė – tai, kas naikina arba
ardo žemiškąjį žmonių bendrumą. Palaimingasis regėjimas, kada neaprepiama-
sis Dievas atsivers išrinktiesiems, bus neišsenkanti laimės, ramybės ir tarpusa-
vio bendravimo versmė. <...> Visus geruosius mūsų prigimties ir veiklos vaisius,
kuriuos Viešpaties Dvasios įkvėpti ir Jo pavesti būsime paskleidę Žemėje, paskui
vėl atrasime, tik jie bus apvalyti nuo visokios dėmės, nuskaidrinti ir perkeisti, kai
Kristus perduos Tėvui amžiną ir visuotinę karalystę (GS 39, plg. LG 2). Tada, am-
žinajame gyvenime, Dievas bus „viskas visame kame“ (1 Kor 15, 28; KBK 1045 ir
1050). Tuomet žmogaus mirtingumas ir baigtinumas Kristuje taps vilties ir abi-
pusės dovanos vieta.

Išvados

Lieka kelios apibendrinančios mintys. Biblinis žmogus – paradoksali būtybė. Ka-
dangi yra baigtinis, jį gali pripildyti tik begalybė. Stoka įrašyta į žmogaus prigimtį,
bet, užuot pasmerkusi jį bergždžiam nepasitenkinimui, stoka tampa kūrybišku-
mo, meilės, sudievinimo šaltiniu. Kūrinijos, į save panašių kūrinijų ir ypač akista-
toje su Dievu stokos paženklintas žmogus auga dorybėmis ir savęs dovanojimu tol,
kol visa bus perkeista Dievo karalystėje. Stokos žmogus tampa taip pat ir pilnatvės
žmogumi, jei tik sutinka darbais atsiliepti į Dievo jam patikėtą stoką.

Iš prancūzų kalbos vertė Kristina Rankelytė

Literatūra

- Bernard, S. 1921. [1090]. *Traité de l'amour de Dieu*, §19. *Contrariétés* 14/14. Brunschvicg n°434.
- Garrigou-Lagrange, Reginald. 1923. *Perfection chrétienne et Contemplation*. Paris: Desclée, Introduction.
- Harribey, Jean-Marie Harribey. *Les théories de la décroissance : enjeux et limites*. Prieiga per internetą: <http://cms.unige.ch/isdd/IMG/pdf/dcroissance.pdf>
- Katalikų Bažnyčios Katekizmas (KBK). 1996. § 1996–1998. Vilnius: Katalikų pasaulis.
- Leibniz. 2001. [1740]. *Principes de la nature et de la grâce fondés en raison*.
- Pieper, Josef. 1969. *La fin des temps; Hope and History; Death and Immortality*. London: Herder and Herder.
- Schememann, Alexander. 2012.[1973]. *Per la vita del mondo. Il mondo come sacramento*. Roma: Lipa. Taip pat prieiga per internetą: <http://ixoyc.net/data/Fathers/162.pdf>
- Sienna, Catherine de. 1992. *Le Dialogue, I, ch. 6*, trad. de Lucienne Portier. Paris: Cerf, p. 19–20.

Scarcity: Theological Insights from the Tradition of Thomas Aquinas

Summary

In this article the author takes a look at scarcity from the perspective of several theological themes based on Thomism. This tradition of theology is chosen as the foremost classical Catholic school of thought. The article examines the theology of creation, the created being and existential dependence as a basis for human existence and then addresses the theological concept of the created world – humans being responsible for the world entrusted to them, its ruling and development. It goes on to analyse grace and salvation history revealing the mystery of man: a human being can fully unfold and be perfected only in and through that which excels him. Two aspects of moral life are then taken into focus: first, models of coming closer to God, which inevitably involve scarcity and limitedness. The analysis continues with moral values associated with wants and desires, whose foundation is love. Finally, some eschatological themes are propounded, such as mortality and the finality of history, human fulfilment in this world and beyond it; touching infinity without losing oneself.

Keywords: scarcity, thomism, morality.

**STOKOS
PROBLEMA**
SOCIALINIULOSE
MOKSLULOSE